

ЗМІСТ

ВСТУП.

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА	5
--	---

РОЗДІЛ I.

ДЕРЖАВА І ПРАВО СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА ФЕОДАЛІЗМУ	12
ТЕМА № I. ДЕРЖАВА ТА ПРАВО ДАВНЬОСХІДНИХ РАБОВЛАСНИЦЬКИХ КРАЇН	12
ТЕМА № II. ДЕРЖАВА ТА ПРАВО АНТИЧНОГО СВІТУ	57
Тема № III. ФЕОДАЛЬНА ДЕРЖАВА ТА ПРАВО (VI–XV ст.)	117

РОЗДІЛ II. РОЗВИТОК БУРЖУАЗНОЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКИХ

ТА АМЕРИКАНСЬКИХ КРАЇН	183
ТЕМА № IV. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК БУРЖУАЗНОЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА В НІДЕРЛАНДАХ ТА АНГЛІЇ В XVI– ПОЧАТОК XX ст.	183
ТЕМА № V. ВИНИКНЕННЯ БУРЖУАЗНОЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В ПІВНІЧНОЇ ТА ПІВДЕННОЇ АМЕРИЦІ XVII – ПОЧАТОК XX ст.	226
Тема № VI. ВИНИКНЕННЯ Й РОЗВИТОК БУРЖУАЗНОЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА У ФРАНЦІЇ XVII – ПОЧАТОК XX ст.	265
ТЕМА № VII. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК БУРЖУАЗНОЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В ІТАЛІЇ ТА НІМЕЧЧИНІ XVIII – ПОЧАТОК XX ст.	307

ТЕМА № VIII. АВСТРІЙСЬКА (АВСТРО-УГОРСЬКА) ТА РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЇ XVIII – ПОЧАТОК XX СТ.	338
РОЗДІЛ III. ДЕРЖАВА І ПРАВО СУЧАСНИХ РОЗВИНУТИХ КРАЇН СВІТУ	387
Тема № IX. РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ І ПРАВА В РОЗВИНУТИХ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ XX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТЬ	387
ТЕМА № X. РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ І ПРАВА РОЗВИНУТИХ АЗІЙСЬКИХ КРАЇН НА РУБЕЖІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТ.	447
ГЛОСАРІЙ ПОНЯТЬ ТА ТЕРМІНІВ	504

ВСТУП.

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЯК НАУКА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Як соціально-культурні явища, держава і право виникають, трансформуються, замінюються іншими актуальними формами в просторі історії. Тому, усвідомити державно-правові феномени, порівнювати або аналізувати їх ефективність можна лише в історичному контексті, враховуючи соціокультурні особливості, традицію формування системи управління суспільними відносинами в певну історичну добу. Теоретичну базу для цього процесу надає спеціалізована історико-правова дисципліна «Історія держави і права зарубіжних країн». Отже, завдання визначеної навчальної дисципліни полягає у вивченні державно-правового досвіду провідних країн світу – державно-правових моделей та політичних доктрин, які, своїм історичним досвідом, стали практичними взірцями нових державно-правових форм та інституцій, політичних режимів.

Такі навчальні дисципліни як «Історія держави і права зарубіжних країн», «Історія держави і права України» та «Теорія держави і права» формує у здобувачів та здобувачок вищої освіти історико-теоретичний фундамент вивчення сучасних форм держави і права, вміння робити порівняльний аналіз їх концепцій, структури та механізмів впровадження політичної влади. До цього слід додати, що «Історія держави і права зарубіжних країн» (далі **ІДПЗК**) надає можливість дослідити ідеологічну спрямованість, механізми соціально-економічних та політичних реформ певних країн та виявити їх ефективність і подальші наслідки в генезі існуючої в державі і праві.

Актуальність навчальної дисципліни ІДПЗК полягає в тому, що сьогодні, в добу корінних перемін, неможливо бути кваліфікованим юристом, не маючи історико-правової підготовки. Через цю навчальну дисципліну здобувачі та здобувачки вищої освіти мусять виробити глибоке розуміння основних закономірностей історичного процесу, вміння науково аналізувати правові акти, ті чи інші реформи державного апарату, розуміння їх причин, наслідків та ефективності допоможуть молодим правознавцям більш глибоко усвідомити сучасні процеси державотворення в Україні, що надасть можливість прогнозувати розвиток держави і права в епоху глобалізації.

Обов'язковим компонентом, відсутність якого унеможлиблює пізнання історико-правової спадщини, є глибокий і всебічний аналіз найважливіших юридичних пам'яток, створених поколіннями кращих представників правової думки різних націй та країн.

Підручник створено на базі сучасних наукових праць та вітчизняних видань з історії держави та права зарубіжних країн, навчально-методичних матеріалів викладачів відповідно до навчальної програми.

Підручник містить десять тем. Кожна тема поділяється на два блоки. Перший блок – історична довідка. Розкриває генезу розвитку держави і права визначеної країни в межах історичної доби. Другий блок – державно-правова характеристика. Визначає найвищий період історичного періоду або сучасний стан державно-правового розвитку країни. До кожної теми надаються: попередні зауваження, висновки, допоміжна наукова література, завдання до самостійної роботи, робота з історико-правовими джерелами та завдання для самоконтролю. Це надає можливість здобувачам вищої освіти самостійно опанувати матеріал навчальної дисципліни.

Підручник підготовлений з урахуванням модульного підходу до вивчення дисципліни. Навчальний матеріал розподілений на три модулі (розділи). Перший присвячений розвитку держави і права в стародавню та феодальну добу і охоплює теми 1–3. Другий розділ висвітлює історичний розвиток буржуазних держав і права європейських та американських країн і включає 4–8 тему. Третій розділ присвячений розвитку

сучасних провідних країн світу, які охарактеризовано у 9–10 темах. Курс передбачає різні форми теоретичного навчання (лекції, семінари, колоквіуми, самостійну роботу тощо), проведення поточного модульного контролю знань, підсумкового залікового контролю.

Нижче автори наводять загальний список літератури, що містить ключові видання та хрестоматії з курсу. Ними здобувачі та здобувачки вищої освіти можуть користуватися як альтернативними витоками знання.

Предмет, методологія та періодизація ІДПЗК.

ІДПЗК за своїм науковим змістом є історико-юридичною дисципліною. Вона досліджує наступні *об'єкти*:

а) причини і процес виникнення, розвитку та функціонування різних історичних типів і форм держави та права, державних органів і найважливіших інститутів права, які спричинили найбільший вплив на історію державності;

б) висвітлює закономірності зміни одних історичних типів держави і права іншими, виходячи з конкретних умов життя окремих країн;

в) розкриває сутність державно-правових процесів у зарубіжних країнах, установлює причини їх походження і значення на певних історичних етапах;

г) аналізує характерні причинно-наслідкові зв'язки та конкретно-історичні закономірності;

д) вивчає створення правової системи та аналізу джерел права. Освітлює процес виникнення та еволюції різних галузей права, виникнення та розвиток окремих юридичних категорій (злочин, покарання, право власності та інше).

Предметом ІДПЗК є пізнання процесу виникнення та розвитку держави та права зарубіжних країн, формування державної традиції зарубіжних країн, вивчення державно-правових категорій та інститутів, правового становища населення, джерел права та правової системи в історичній конкретності та хронологічній послідовності.

Як самостійна галузь наукового знання ІДПЗК бере свій початок з кінця XVIII ст. Значну роль у накопиченні історико-правових знань відіграли:

а) історична школа права у Німеччині (Ф. Савіньї «Історія римського права в середні віки у 6-ти т., 1815–1831 рр.», К. Ф. Ейхгорн «Німецька державна і правова історія у 3-х т., 1814–1822 рр.»);

б) соціологічний напрям історіографії (Ф. Гізо, О. Тьєррі, Ж. Мішле – французькі дослідники першої пол. XIX ст.);

в) позитивістська школа права (О. Конт, Е. Тюрінг);

г) марксистська школа та її історико-політична концепція (К. Маркс, Ф. Енгельс, Ф. Лассаль, Ф. Мерінг).

Вивчення історії держави і права зводиться до осмислення державно-правових інституцій. Це вимагає відповідних методів. *Методами* називають сукупність способів пізнання і прийомів дослідження, які використовуються для одержання об'єктивних істинних, доказово обґрунтованих знань.

ІДПЗК використовує наступні *методи дослідження*:

- *історичний* метод полягає в дослідженні державно-правових явищ у тих особливих і неповторних умовах, в яких вони склались і розвивались;

- *хронологічний* метод полягає у тому, що події державно-правового розвитку кожної країни розглядаються у чіткій хронологічній послідовності;

- *ретроспективний* метод дає змогу відтворити картини минулого, що належать до того чи іншого історичного періоду;

- *порівняльно-історичний* базується на визнанні певної повторюваності деяких рис в історії держави і права, орієнтує на вивчення їх шляхів зіставлення.

Найважливішими *принципами* дослідження держави та права є:

- *принцип історизму* потребує виявлення характеру закономірностей виникнення та розвитку держави та права; закономірностей переходу від однієї ступені розвитку до іншої.

- *об'єктивність* означає неупередженість, незалежність суджень від світогляду та суспільно-політичних орієнтацій дослідників проблеми.

- *системність* дає цілісне уявлення про державу та право в розвитку. Цей принцип орієнтує на вивчення цілісності об'єкту, виявлення його багатогранних зв'язків.

- *принцип розвитку*. Спочатку формується причина, потім можливість чогось нового, а потім можливість перетворюється в дійсність. Цей принцип розвитку орієнтує історико-правове пізнання на розвиток держави та права від елементарних форм організації до більш складних.

- *плюралізм*. Мова йде про багатогранність в дослідженні держави та права. Плюралізм означає також універсальність, оскільки враховуються не тільки суперечливі погляди на одно і те саме в державі та праві, але ж і різні думки про їх походження, сутність та перспективу розвитку.

ІДПЗК спирається на наступну історичну *періодизацію*:

I. Історія державно-правових інститутів країн Стародавнього світу (IV тис. до н.е. – V ст. н.е.);

II. Історія державно-правових інститутів в добу феодалізму (V–XVII ст.);

III. Історія державно-правових інститутів буржуазних відносин (модерну) (XVII ст. – 1918 р.);

IV. Історія державно-правових інститутів Новітнього часу (1918 р. – до нині).

СПИСОК ЗАГАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базові підручники та навчальні посібники

1. Бостан Л. М. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посіб.: рекомендовано МОН України [2-ге вид., перероб. і доп.]. К. : Центр навчальної літератури, 2016. 872 с.

2. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн : Навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 730 с.

3. Глиняний В. П. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. : рекомендовано МОН України. К. : Істина, 2010. 768 с.
4. Грубінко А. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. Тернопіль : ТНЕУ, 2010. 392 с.
5. Джуджа О. М., Калиновський В. та інші. Історія держави і права зарубіжних країн. К. : Атіка, 2012. 372 с.
6. Історія держави і права зарубіжних країн / за заг. ред. О. М. Джужи. 2-ге вид., переробл. і допов. К. : Атіка, 2006. 256 с.
7. Історія держави і права зарубіжних країн у схемах / уклад. : С. І. Власенко [та ін.]. Харків : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2007. 35 с.
8. Історія держави і права зарубіжних країн: (Серед. віки та ран. новий час) : навчальний посібник / за ред. Б. Й. Тищика. Львів : Світ, 2006. 695 с.
9. Історія держави і права зарубіжних країн : підруч. для студ. свищ. навч. закл. : рекомендовано МОН України / за ред. Л. М. Маймескулова. Харків : Право, 2011. 520 с.
10. Історія держави і права зарубіжних країн: Хрестоматія : навч. посіб. Т. 2. / [ред. В. Д. Гончаренко]. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 716 с.
11. Історія держави та права зарубіжних країн : словник-довідник / уклад. Д. Г. Каюк. Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС України, 2003. 180 с.
12. Ковальова С. Г. Історія держави і права зарубіжних країн: запитання та відповіді : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]; М-во освіти і науки України, Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2009. 222 с.
13. Кузьминець О. В., Дурнов Є. С., Сокур Ю. В. Історія держави і права зарубіжних країн (схеми, коментарі, термінологічний словник). К. : НАВС, 2012. 242 с.
14. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник; 8-ме вид., доповн. Київ : Атіка; Харків : Право, 2015. 624 с.

15. Мудрак І. Д. Історія держави і права зарубіжних країн : курс лекцій. Ірпінь : ДПА України, 2001. 232 с.
16. Орленко В. Історія держави і права зарубіжних країн: посібник для підготовки до іспитів. К. : Ін Юре, 2015. 244 с.
17. Серета А. М. Історія держави і права зарубіжних країн : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]; Держ. вищ. навч. закл. «Запоріж. нац. ун-т М-ва освіти і науки України». Запоріжжя, 2007. 294 с.
18. Страхов М. М. Історія держави і права зарубіжних країн : підручник. К. : Ін Юре, 2003. 584 с.
19. Тихоненков Д. А. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник. Харків : Право, 2017. 246 с.
20. Хома П. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. К. : Каравела, 2015. 480 с.
21. Хома Н. М. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. для студентів вищих закладів освіти. 3-тє вид., стер. Львів : Новий Світ-2000, 2008. 480 с.
22. Шевченко О. О. Історія держави та права зарубіжних країн. Навч. посібник для студентів юрид. вузів та факультетів К. : Вентурі, 1997. 304 с.

Джерела права

1. Крестовська Н. М., Цвіркун О. Ф. Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія-практикум. Харків : Одісей, 2010. 488 с.
2. Святоцкий О. Д., Гончаренко В. Д., Страхов М. М., Пирогова С. І. Історія держави і права зарубіжних країн. Хрестоматія : навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти. К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2002. 716 с.
3. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн У 2 т. Т. 1. / за ред. В. Д. Гончаренка. К. : Ін Юре, 1998. 504 с.
4. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн. У 2 т. Т. 2 / За ред. В. Д. Гончаренка. К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. 716 с.
5. Шевченко О.О. Історія держави та права зарубіжних країн: Хрестоматія для студ. юрид. вузів та ф-тів. К.: Вентурі, 1995. 256 с.